

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

13(22)

2013

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

 VILNIUS 2013

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete, SocINDEX with Full Text

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytyis Čiubrinskas)	5
<i>Foreword</i> (Vytyis Čiubrinskas)	7

Straipsniai / Articles

Ieva Kripienė

Šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos transnacionalinėje erdvėje: Niujorko atvejis	9
Contemporary Immigrants from Lithuania in a Transnational Space: The Case of New York. Summary	31

Liutauras Labanauskas

Užsienyje išsilavinimą įgijusio jaunimo „sugrįžimo į Lietuvą“ patirtys	35
The ‘Return to Lithuania’ Experiences of Young Lithuanians who Graduated Abroad. Summary	55

Vitalija Stepušaitytė

„Namai – tai tas jausmas, kad esi reikiamoje vietoje reikiamu metu“: <i>namų</i> konstravimo ypatumai migruojant	59
‘In the Right Place at the Right Time’: The Constructions of <i>Home</i> in the Process of Migration. Summary	78

Will Gordon

Mobile Livelihoods: A Case Study of Lithuanian International Long-Haul Truck Drivers	81
Mobilus gyvenimas ir pragyvenimas: Lietuvos tarptautinių tolimųjų reisų vilkikų vairuotojų atvejo analizė. Santrauka	101

Robert Parkin

Administrative Reform and Its Consequences in the Tribal States of 2000 in India	103
2000 metų administracinė reforma ir jos pasekmės gentinėse Indijos valstijose. Santrauka	120

Saulius Matulevičius

‘Indianism’ in Lithuania: Re-enchantment of the World through ‘Playing Indians’	123
„Indianizmas“ Lietuvoje: pasaulio įprasminimas „žaidžiant indėnus“. Santrauka	142

Tacjana Valodzina

Kaimo daktaras ir jo praktika liaudiškojo religingumo požiūriu Baltarusijoje	145
Village Doctors and their Practice from the Point of View of Folk Religion in Belarus. Summary	166

Diskusijos / Discussions*Auksuolė Čepaitienė*

Apie etnografinį faktą, pateikėjų asmenvardžius ir discipliną	169
On Ethnographic Facts, Personal Names of Informants, and the Discipline. Summary	178

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija. V. Savoniakaitė (sud.) (<i>Vilius Ivanauskas</i>).....	179
Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai (2007), Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai (2009), Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai (2012). Ž. Šaknys (sud.) (<i>Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė</i>)	182
Petras Kalnius. Žemaičiai: XX a. – XXI a. pradžia (<i>Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė</i>)	191
Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė. Lietuvių šeima vertybių sankirtoje (XX a. – XXI a. pradžia) (<i>Petras Kalnius</i>)	199
Ю.І. Внукович. Літоўцы Беларусі. Этналагічнае даследаванне (<i>Jonas Mardosa</i>)	203
Tomas Pabedinskas, Rasa Pranskevičiūtė. Subkultūra (<i>Reda Šatūnienė</i>)	208
Beatrix Gombosi. „Köpönyegem pedig az én irgalmasságom...“ Köpönyeges Mária ábrázolások a középkori Magyarországon. „Mein weiter Mantel ist meine Barmherzigkeit...“. Schutzmantelmadonnen aus dem mittelalterlichen Ungarn (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	212

Konferencijos / Conferences

XVI pasaulinis ISFNR kongresas Vilniuje (<i>Salomėja Bandoriūtė</i>)	215
XI SIEF kongresas Tartu (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	218
X Rusijos etnografų ir antropologų kongresas (<i>Jonas Mardosa</i>)	219
Trys SIEF tyrimo grupės <i>Ritualiniai metai</i> konferencijos (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	223

Sukaktys / Anniversaries

Etnologė, kultūros ir meno tyrinėtoja Giedrė Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	227
---	-----

Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. **Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai** (2007); **Lietuvos kultūra: Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai** (2009); **Lietuvos kultūra: Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai** (2012). Žilvytis Šaknys (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007. 216 p.: žml., iliustr.; 2009. 194 p.: žml., iliustr.; 2012. 244 p.: žml., iliustr.

2012 m. publikuotas trečiasis papročių analizei skirtas kolektyvinių studijų tomas *Lietuvos kultūra: Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai* užbaigia keturių autorių – Rasos Paukštytės-Šaknienės, Vidos Savoniakaitės, Žilvyčio Šaknio, Irmos Šidiškienės – ilgalaikį tyrimą. Šis Lietuvos istorijos instituto etnologų darbas – tai fundamentalus tipologinis bei struktūrinis papročių tyrimas, paremtas kartografinė bei komparatyvistine XX–XXI a. pradžios papročių analize. Papročių atlasas, kurį sudaro trys tomai, apibendrina Lietuvos etnografinių regionų (pirmasis tomas – Aukštaitijos (2007), antrasis – Suvalkijos ir Dzūkijos (2009), trečiasis – Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos (2012)) papročius. Leidinyje nagrinėjamos aktualios šiuolaikinių papročių kaitos problemos, susijusios su globalizacijos, modernybės, tradicionalizmo reiškiniiais. Į kaitos procesus žvelgiama per šeimoje, bendraamžių bendrijoje ir kaimo bendruomenėje egzistuojančius papročius, susijusius su krikštu, vedybomis, jaunimo iniciacijomis, kalendorinėmis šventėmis ir kasdienybės realijomis. Minėtos studijos nagrinėja ne tik tradicinius kasdienybės ir švenčių papročius, bet aprėpia ir platesnius regioninės tapatybės, žiniasklaidos, turizmo ir žmonių pomėgių klausimus.

Šio veikalo autoriai siekia nustatyti, „kaip ir kokiais pavidalais lietuvių etnosas ir Lietuvos tautinės mažumos buitinėmis, tautinėmis ir etnokultūrinėmis tradicijomis įprasmino universalias bei lokalias kultūros realijas“ (p. 9 (2012)). Knygos sudarytojas Žilvytis Šaknys atskleidžia minėto leidinio sumanymą: „kartografiniu metodu pažvelgti į šiuolaikinius Lietuvos papročius skirtingų žmonių akimis, teikiant prioritetą jų patirčiai“, nukreipiant žvilgsnį „į tęsiamą, atkuriamą, perimamą ar sukuriamą tradiciją laike ir ypač erdvėje“ (p. 10, 12 (2009)). Taigi pabrėžiamas *emic* kultūros tyrimų aspektas siekiant suprasti respondentų veiksmus, žinias ir mąstyseną „iš pačių tiriamų žmonių pozicijos taško“ (de Munck Victor C. 2008. *Kultūros tyrimai: patirtis ir apibendrinimai*. Kaunas: VDU leidykla, p. 35).

Kartografinių studijų rinkinys naujas ir vertingas tuo, kad jame pirmą kartą arealiniu aspektu analizuojama penkių etnografinių regionų kultūros raiška postmodernioje šių dienų visuomenėje. Darbas parengtas pagal dvi Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus vykdytas programas: 1) „Lietuvių papročių atlasas: XX a. antroji pusė“ (1998–2001 m., vad. I. R. Merkienė); 2) „Lietuvių etninės kultūros atlasas. Papročiai. D. 1“ (2002–2006 m., vad. Ž. Šaknys), taip pat pagal Lietuvos kultūros ministerijos remiamus du projektus: „Etnografinis regioninės ir lokalsios kultūros tyrimas“ (2008 m., vad. I. Šidiškienė) ir „Regioninės ir lokalsios kultūros sąsajos“ (2009 m., vad. V. Tumėnas). Studijos parašytos remiantis 1998–2001, 2002–2006, 2008–2009 m. lauko tyrimais, kurie buvo atlikti 150 vietovių. Pirmojo tomo įvade nurodoma, kad „vietovės buvo atrinktos atsitiktinai siekiant sudaryti maždaug tolygiai viena nuo kitos nutolusių vietovių tinklą“ (p. 10 (2007)). Tačiau skaitytojui lieka neaišku, pagal kokius kriterijus tyrinėtojai pasirinko kai kuriuos Aukštaitijos

miestus ir kodėl į tyrimų lauką nepateko kiti panašaus dydžio miestai.

Kiekvieną leidinio tomą sudaro įvadas ir keturios atskirų autorių studijos, gausiai iliustruotos kartografiniais žemėlapiais, paveikslais ir diagramomis, informatyviomis studijų santraukomis anglų kalba. Kiekvieno tomo gale yra kruopščiai sudarytos žemėlapių ir vietovardžių rodyklės. Žemėlapių duomenys pateikti lietuvių ir anglų kalbomis, tad tyrimo medžiaga lengvai prieinama ne tik Lietuvos, bet ir užsienio mokslininkams, besidomintiems lietuvių etniniu bei kultūriniu paveldu. Nors studijas sieja teritorija ir vienu metu atlikti tyrimai, tačiau chronologiniai rėmai skiriasi dėl nevienodo temų iširtumo bei skirtingo respondentų amžiaus. Studijose nesilaikyta bendros tyrimų metodikos, todėl išryškėja nelygiavertis diachroninis mokslinės analizės lygmuo.

Pirmasis veikalo tomas *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai* (2007) skirtas Aukštaitijos etnografinio regiono papročiams apžvelgti: čia keturi autoriai apibendrina savo pasirinkto objekto tyrimus. Pirmoje šio tomo studijoje Rasa Paukštytė-Šaknienė nagrinėja vaiko gimties socialinio įteisinimo papročius (p. 17–64 (2007)).

Autorė Aukštaitijos regionui skirtoje studijoje 2002–2004 m. lauko tyrimų rezultatus pateikia 10 paveikslų, 20 kartografinių žemėlapių. Juose atsispindi krikšto motyvacijos, vidutinio krikšto laiko, krikštatevių parinkimo kriterijų ir atsisakymo būti kūmais klausimai, apeigos, atliekamos prieš ir po krikšto, krikštynų vaišių ir vardynų papročiai, krikštatevių ir krikštavaikių santykiai. „Apklausa vykdyta reglamentuoto interviu būdu, kartais praktikuotas laisvas pašnekesys“ (p. 19 (2007)), taip pat taikytas vizualinis metodas pasitelkiant pateikėjų fotoalbumus ar fotografuojant tyrinėjamą reiškinį. Nagrinėjamos temos specifika lėmė moteriškosios lyties

ir lokalios vietovės pateikėjų pasirinkimą. Tyrimo metu 61 vietovėje buvo apklaustos 82 respondentės, sulaukusios 180 vaikų.

Studijos autorė siekia per krikštynų papročius atskleisti individo ir bendruomenės tarpusavio sąveiką bei nustatyti esminius krikšto papročių pokyčius, atsiradusius sovietmečiu. Ji kelia klausimą: „ar krikštynų apeigų komplekse didesnę galią išlaikė iš kartos į kartą perimami papročiai, ar su sovietinėmis vardynomis diegtos naujovės?“ (p. 18 (2007)). Autorė kūdikio sutikimą ir palaiminimą [po krikšto] sieja su jo priėmimu į giminę ir senelių statuso įtvirtinimu (p. 30 (2007)). Sovietmečiu buvo sureikšmintas senelių dalyvavimas ir civilinėse vardynose, todėl mokslininkė nurodo galimą sovietinį vardynų poveikį krikštynų papročiams. Tuo metu krikštynas bandęs pakeisti civilinis vardynų ritualas sparčiai sunyko, todėl šiandien, anot autorės, religinis krikštas tebėra pagrindinė vaiko gimimo apeiginio įteisinimo forma.

Išanalizavusi pastarųjų dešimtmečių Aukštaitijos krikštynų papročius, R. Paukštytė išskyrė du „kultūrinius subregionus: 1) intensyvesne modernių kultūros elementų raiška ir sekuliarizacija pasižymintį šiaurinę ir 2) gausiai išlikusiais tradicinės kultūros elementais – pietrytinę Aukštaitijos dalį“ (p. 39 (2007)). Kiek didesnis šio regiono sekuliarizacijos lygmuo autorės pabrėžtas ir analizuojant kitus krikštynų papročius, tačiau nenurodytos išsamesnės priežastys, nulėmusios šio regiono didesnę sekuliarizaciją bei imlumą modernių kultūros elementų plėtrai. Autorės atliktas tyrimas parodė, kad šiuolaikinės Aukštaitijos negalima pavadinti kultūriškai vientisu etnografiniu regionu. Taip pat tyrimas atskleidė, kad lokalios bendruomenės ryšiai silpnėja, o stiprėja giminytės ryšiai.

Antrajame šio veikalo tome *Lietuvos kultūra: Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai* (2009) autorė, aptardama 39 vietovių Dzūkijos

ir Suvalkijos regionų vaiko gimimo įteisino papročius, savo tyrimo rezultatus iliustruoja 13 diagramų ir 20 kartografinių žemėlapių. Šioje studijoje daugiausia dėmesio skiriama Lietuvos Respublikos laikotarpiu vykusiems gimtųjų ir krikštynų papročiams, sąmoningai atsisakant sovietų vardyno ritualo, kuris po 1991 m. nebuvo praktikuojamas.

Kaip ir Aukštaitijoje, esminiams krikšto papročių procesams įtakos turėjo sovietinė okupacija bei su ja susijusi kultūros ateizacija, modernizacija, o nuo XX a. 7 dešimtmečio – visoje Lietuvoje sparčiai pradėtas diegti alternatyvus civilinis vardynų ritualas. Autorė polemizuoja, kad minėti procesai „galėjo turėti poveikį regioninių krikštynų papročiams suvienodinti“ (p. 18 (2009)). Kaip atskleidė atliktas tyrimas, krikštynų papročiai Dzūkijos ir Suvalkijos regionuose patvirtino krikšto ir krikštynų svarbos suvokimą, paveldėtą ne tik tradicijos būdu, bet ir konstruojamą naujomis praktikomis, motyvuotai atsirandančiomis šių dienų kultūroje (p. 37 (2009)). Autorė fiksuoja naujus šiuolaikinės kultūros papročius. Ypač įdomus jos nurodytas faktas, kad su socialine branda šiandien siejamas pirmasis ėjimas į kūmus.

Trečiajame veikalo tome *Lietuvos kultūra: Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai* (2012) autorė siekia atskleisti Vakarų Lietuvos krikštynų papročių regioninius savitumus visos Lietuvos atžvilgiu (p. 17–64 (2012)). Mokslinių tyrimų rezultatai pateikiami 14 paveikslų ir 20 žemėlapių. Autorė konstatuoja, kad vidutinis krikšto laikas įvairiuose regionuose skiriasi. Žemaitijoje vaikus krikštija 4–8 mėnesių amžiaus, Mažojoje Lietuvoje 7–12 mėnesių, Aukštaitijoje ir Dzūkijoje pasirenkamas ankstesnis krikšto laikas nei Suvalkijoje ar Mažojoje Lietuvoje (p. 51 (2012)). R. Paukštytė nurodo, kad kitaip nei kitur Lietuvoje, Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje krikšto marškinėlių tradicija sparčiai nyksta,

tačiau krikštynos išsiskiria išpirkos formų įvairove. „Kūmos pyrago“ tradicija ypač stipri šiaurinėje Žemaitijos dalyje. „Šiuolaikinėse krikštynose regioninį savitumą išlaikęs „lėlės kojos“ dalijimo paprotys atskleidė, kad tuo pačiu terminu įvardijamos skirtingos praktikos“ (p. 51 (2012)). Iš tyrimo išryškėja Vakarų Lietuvos regioniniai krikštynų papročių savitumai, pavyzdžiui, Vakarų Lietuvoje krikštavaikiai dažniausiai lankomi per gimtadienius ir kalendorines šventes. Kitaip nei kituose regionuose, Vakarų Lietuvoje, ypač Žemaitijoje, būdinga lankyti krikštavaikius ir „be ypatingos progos“, nes manyta, kad krikštavaikiu reikia rūpintis visą gyvenimą. Autorė daro išvadą, kad „šių dienų visuomenėje tebėra svarbiausia socialiai įteisinti kūdikio gimimą, o keičiantis tradicijos sampratai, sparčiai kinta to įteisino formos“ (p. 52 (2012)).

Pirmojo tomo *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai* (2007) antrojoje studijoje jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai nagrinėjami kultūrinio tapatumo požiūriu. Jaunystės amžiaus sąvoka studijoje siejama su priklausomybe tam tikros teritorijos bendraamžių bendrijai. Anot studijos autoriaus Ž. Šaknio, šioje bendrijoje modeliuojamos jaunuolių „socialinio bendravimo normos, elgsenos stereotipai, ruošiamasi suaugusiojo visuomeninei padėčiai ir mokomasi būsimųjų vaidmenų“ (p. 65 (2007)).

Studijoje autorius siekia nustatyti tarpukariu puoselėtų jaunimo papročių modifikaciją XXI a. pradžioje. Jis kelia klausimą: ar šiandien, intensyvios globalizacijos sąlygomis jaunimo papročiai tebesudaro tam tikrus Aukštaitijos arealus? Autorius pateikia prielaidą, kad sovietmečiu koreguotas švenčių turinys kai kuriais atvejais palaikė jų tęstinumą. Pavyzdžiui, Sekminės buvo užmirštos neatradus joms kito pakaitalo. Aukštaitijos jaunimo iniciacinių ir kalendorinių papročių tyrimas atskleidė

šių dienų visuomenės pokyčius. Sovietmečiu ideologijos ir intensyvios modernizacijos procesai gerokai pakeitė Aukštaitijos jaunimo gyvenimą ir papročius. Anot autoriaus, „šių dienų aukštaičių papročiai yra sovietinis ir tarpukario paveldas. Jie kinta kas dieną veikiami globalėjančios socialinės ir kultūrinės aplinkos. Tiesa, santykis tarp šių dėmenų skirtingose regiono vietovėse yra nevienodas“ (p. 88 (2007)).

Tyrimo metu studijos autorius apklausė 121 jaunuolį nuo 16 iki 25 metų pagal savo parengtą anketą „Paauglių ir jaunimo bendrijų raiška ir tarpusavio sąveika: etnis, subkultūros ir lokalinis aspektai“. Atliekant tyrimą neapsiribota vien anketomis, bet taip pat remtasi vizualine medžiaga – respondentų albumais. Autoriaus tyrimai išsamiai pateikti 23 kartografiniuose žemėlapiuose bei 2 diagramose. Nors autorius parengti žemėlapiai sudaryti profesionaliai, tačiau pastebėta ir tam tikrų trūkumų. Pasigedau aiškumo 4B žemėlapyje (p. 107), kuris pavadintas „Persirengėlių vaikštynės: Užgavėnių ir Helovyno persirengėliai; Velykų vaikštynės.“ Šiame žemėlapyje užfiksuoti net trijų skirtingų švenčių papročiai, užrašyti 2002–2004 m. lauko tyrimų metu. Be to, tame pačiame žemėlapyje pateiktos ir tarpukario (1920–1940) jaunimo vaikštynių per Užgavėnės ir Velykas realijos. Pernelyg daug informacijos sukoncentruota viename žemėlapyje. Galbūt neaiškumo būtų išvengta, jei autorius kiekvienai šventei būtų skyręs atskirą žemėlapių arba atskyręs šiuolaikinius papročius nuo tarpukario papročius.

Antrajame veikalo tome *Lietuvos kultūra: Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai* (2009) jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai pateikiami 24 kartografiniuose žemėlapiuose ir 3 diagramose. Kaip pažymi studijos autorius, šiandien „kaimuose ir mažuosiuose miesteliuose dar vyrauja ne pomėgių, savito kultūros suvokimo, bet teritoriniu pagrindu susiformavusi bendra-

amžių bendrija“ (p. 63 (2009)). Kita vertus, autorius pripažįsta, kad jaunimo gyvenimas jau nėra susijęs vien tik su jo gyvenamąja, studijų ar darbo vieta. Šiuolaikinės informacinės technologijos, laisvalaikio leidimas didmiesčių klubuose, palaikomi ryšiai su emigrantais išplečia kultūrinius ryšius. Iš tiesų kyla klausimas: ar šiandien dar galima nubrėžti ryškia ribą tarp miesto ir kaimo jaunimo?

Studijoje pateikta kintanti etninio tapatumo reikšmė. Kaip parodė atliktas tyrimas, Pietų Lietuvoje dominuoja aukštesnis pilietinis, o ne etnis tapatumo lygmuo. Autoriaus tyrimas sugriovė iki šiol vyravusią nuomonę, kad sovietmečiu visoje Lietuvoje paplitusi tendencija tradiciniam papročiams suteikti socialistinį turinį suformavo šiuolaikinius bendrus lietuvių papročius, praradusius regioninius savitumus. Vis dėlto, nepaisant minėto stereotipo, autoriui pavyko įrodyti etninių papročius svarbą ir atskleisti iki šių dienų išlikusius tam tikrus regioninius Dzūkijos (abiejų lyčių jaunimo bendruomeniškumo) ir Suvalkijos (vyriškosios jaunimo dalies bendruomeninio solidarumo) jaunimo iniciacijų bei kalendorinių papročius savitumus.

Trečiasis veikalo tomas *Lietuvos kultūra: Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai* (2012) skirtas dviem Vakarų Lietuvos regionams. Šio tomo įvade detalios aptartas darbe vartojamas *Mažosios Lietuvos* terminas. Šis terminas skirtingų mokslo atstovų vertinamas įvairiai, todėl susilaukė ypatingo tyrinėtojų dėmesio. Ž. Šaknys atkreipė dėmesį į tai, kad šiandien Lietuvos Respublikai priklauso tik dalis buvusios Mažosios Lietuvos teritorijos, todėl terminas aprėpia tik dalį minėtos teritorijos, tačiau šį kraštą vadinti Klaipėdos kraštu taip pat būtų netikslu, nes „tai istorinė kategorija, žyminti 1923–1939 m. egzistavusį politinį-teritorinį darinį“ (p. 10 (2012)).

Trečiajame tome autorius nagrinėja Vakarų Lietuvos iniciacinius ir kalendorinius

jaunimo papročius, apimančius laisvalaikio ir šventinio gyvenimo sritį. Jaunystę jis apibrėžia kaip „atskirą amžiaus tarpą, turintį savo istoriją ir tradicijas, kurių kūrėjai ir perėmėjai yra patys jaunuoliai“ (p. 103 (2012)). Savo tyrimus, susijusius su kalendoriniais advento ir gavėnios papročiais, kalendorinių švenčių vakarėliais, iniciaciniais papročiais, jaunimo vaikštynėmis, kalendorinių švenčių simbolika, vedybiniais spėjimais ir priviliojimais, Ž. Šaknys iliustruoja 24 kartografiniais žemėlapiais ir 3 paveikslais. Tyrimai atlikti taikant tą pačią ankstesnių studijų metodiką – maršrutinių ekspedicijų metu apklausus pateikėjus.

Kaip atskleidė autoriaus atliktas tyrimas, dauguma respondentų suvokia savo priklausomybę Žemaitijos, rečiau – Mažosios Lietuvos etnografiniam regionui. Anot Ž. Šaknio, „jaunų respondentų etnoregioninei savimonei kai kuriais atvejais didesnę reikšmę turi ne kilmė, o gyvenamoji vieta ir perimta kultūra“, todėl jauniems šio krašto gyventojams būdinga lietuvininko savimonė (p. 103 (2012)). Analizuojant tarpukario jaunimo papročius, didžiausia papročių įvairovė pastebėta Žemaitijoje, ypač šiauriniame, šiaurės vakarų, rytiniame, pietų ir vidurio Žemaitijos areale. Šiandien tradicinės kultūros elementai labiau puoselėjami Šiaurės Žemaitijos dalyje. Tarpukariu Žemaitijoje jaunimą suburdavo persirengėlių vaikštynės per tarpušventį, ir ypač – per Užgavėnes. Iki šiol ten yra išlikę beveik nepakitę Užgavėnių papročiai, o persirengėliai susiburia dvi Užgavėnių dienas. Autorius pastebi, kad iki šiol Šiaurės Žemaitijoje išlikęs regioninis paprotys, kaip ir tarpukariu per Velykas, jaunimui eiti pakiemiui plakti berželiais, marginti margučius per Jurgines ir Sekmines.

Išanalizavęs jaunimo sambūrius tradicinių švenčių metu, autorius prieina prie išvados, kad Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje šiomis dienomis jaunimas gyvena

daug uždariau nei Pietų Lietuvoje ir kur kas dažniau šventes praleidžia namuose nei su draugais. Ž. Šaknys konstatuoja, kad „požiūris į giminybę ir šeimą sureikšmintas labiau negu kitur Lietuvoje ir yra svarbiausias per šventes atsiskleidžiantis bei iš kartos į kartą perduodamas ir perimamas Žemaitijos gyventojų bruožas“ (p. 104 (2012)).

Pirmojo tomo *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai* (2007) trečiosios studijos autorė Irma Šidiškienė gilinaisi į kultūrinio tapatumo raiškos problemas ir simbolinius vestuvių veiksmus. Šioje „studijoje tapatumas suvokiamas kaip išraiškos priemonė, sudaranti kultūros bruožų formavimo pagrindą“ (p. 117 (2007)). Vestuvių apeigų simbolinius veiksmus, lydimus verbalinių tekstų, dainų, žaidimų, šokių ir tikėjimų sąlygotos elgsenos, autorė traktuoja kaip sudėtinę vestuvių apeigų dalį. Šioje studijoje per simbolinių veiksmų interpretaciją mėginama atskleisti žmonių (kuriamą ir perimtą) kultūrinį identitetą.

Irmos Šidiškienės lauko tyrimų, atliktų 2002–2004 m. Aukštaitijos regione pagal jos sudarytą programą, rezultatai pristatomi 9 paveikslėliuose ir 21 kartografiniame žemėlapyje. Tyrime iš viso panaudotos 122 anketos. Autorė, atlikusi vestuvių analizę, jų simbolinius veiksmus sugrupuoja į dvi grupes: kontaktinius ir statusinius. Kontaktiniai simboliniai veiksmai atliekami žmonių, dalyvaujančių vestuvėse, kartais ir esančių šalia, kurie užmezga ir formuoja naujus ryšius. Statusiniai veiksmai simbolizuoja pasikeitusius jaunųjų statusus: iš jaunuolių pereinama į vedusiųjų grupę, suteikiamos naujos pareigos. Tyrimų rezultatai parodė, kad statusiniai simboliniai veiksmai areališkai nėra saviti. Jų kaita labiau susijusi su naujomis mados tendencijomis nei su konkrečia teritorija.

Autorė XX a. antroje pusėje visuomenės kultūros tapatumo bruožu išskiria pilietiškumo aspektą, kuris išryškėja per

naują pasirinkimo galimybę tuoktis Civilinės metrikacijos biure ir lygiaverčius vyrų ir moterų visuomeninius santykius. Anot I. Šidiškienės, vestuvių apeigų inovacijos labiau išryškėjo XX a. 8-ajame dešimtmetyje, o „10-ajame dešimtmetyje kai kurie senesnių apeigų elementai subtiliai sugrįžo į vestuves“ (p. 141 (2007)). Autorė prieina prie išvados, kad naujovės netolygiai plinta visose vietovėse: nauji simboliniai veiksmai plinta pavieniui. I. Šidiškienės tyrimas atskleidžia vestuvių apeigų skirtingose vietovėse niveliaciją, kultūrinių savitumų fragmentiškumą bei individualius naujus saviraiškos atvejus.

Autorės teiginys, kad „iki Nepriklausomybės atkūrimo bažnytinė santuoka dažniausiai nebuvo sudėtinė vestuvių apeigų dalis“ (p. 141 (2007)), kviečia skaitytoją polemizuoti. Vertėtų pažymėti, kad sovietmečiu bažnytinė santuoka nebuvo viešai deklaruojama, dažniausiai ji vykdavo konspiracinėmis sąlygomis atokia-me provincijos bažnytkaimyje, slapta nuo kitų vestuvių dalyvių. Dėl šios priežasties vestuvių dalyviai apie šį faktą galėjo net nežinoti, todėl surinktoje empirinėje medžiagoje bažnytinė santuoka galėjo būti neužfiksuota.

Antrajame veikalo tome I. Šidiškienės studijoje toliau tyrinėjami simboliniai veiksmai dzūkų ir suvalkiečių vestuvėse (p. 111–152 (2009)). Autorė išsikelia uždavinius: atskleisti vestuvių simbolių veikslių naujoviškumą (jo specifika ir plitima), interpretacijas ir realias koreliacijas. Etnografinė medžiaga (užrašytos 45 anketos) pagal autorės sudarytą tyrimų programą pateikiama 19 kartografinių žemėlapių ir 10 diagramų.

Kaip atskleidė I. Šidiškienės atliktas tyrimas, XX a. 9-ojo dešimtmečio vestuvių papročiuose išryškėja pilietiško ir konfesinio tapatumo aspektai, atskleidžiantys respondentų „tapatinimąsi su išpažįstamos religijos bendruomene, nes

dauguma pateikėjų pastarąją santuoką laikė prasmingesne“ (p. 130 (2009)). Aprašydama jaunųjų išleidimo į vestuves apeigas Dzūkijoje, autorė 7-ame žemėlapyje nurodo atsisveikinimo simbolinius veiksmus – jaunųjų atsiklaupimą, šventojo paveiklo bučiavimą bei tėvų palaiminimą. Pasigedau šio žemėlapio ir jį komentuojančio teksto detalumo – nenurodytas konkretaus šventojo paveikslas, kurį bučiavo jaunesni išvykdami į vestuves. Minėtos detalės galėjo geriau išryškinti tiriamos vietovės gyventojų kultūrinį bei religinį tapatumą. Panašios jaunavedžių palaiminimo apeigos užfiksuotos kitų etnologų šiuolaikinėse Pietryčių Lietuvos lenkų vestuvėse. Kaip išskirtinį šios teritorijos lenkų vestuvių bruožą J. Mardosa ir A. Tomaševič išskiria jaunosios palaiminimą Aušros vartų Švč. Mergelės atvaizdu (Tomaševič Alina, Mardosa Jonas. 2007. Pietryčių Lietuvos lenkų vestuvės XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje: tarpkultūrinio tyrimo aspektai, *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai* 66: 12–28).

Kyla klausimas, ar šie lenkų papročiai neturi įtakos šioje teritorijoje gyvenančių lietuvių vestuvių papročiams.

Aprašydama šių dienų vestuves, autorė nurodo naujus šiuolaikinės kultūros reiškinius. Vestuvių išvakarėse ar kelias dienas iki jų fiksuojama naujoviška mergvakario ir bernvakario šventė, kuri įgauna naujovišką išbandymų, žaidimų atspalvį. Arealiniu požiūriu Suvalkijoje saviti tebėra apgaulės (netikros nuotakos) provokaciniai veiksmai sutinkant jaunikį, o Dzūkijoje – slėpimosi, kaip ir „priešiško sutikimo“, atgarsiai.

Aptardama statusinius simbolinius veiksmus, autorė neišskiria jiems būdingų arealinių savitumų. Rūtų vainikėlis šiandien dažnai akcentuojamas ne tik kaip nuotakos skaistumo simbolis, bet dažnai jis tampa prabėgusios jaunystės simboliu. Svarbūs autorės pastebėjimai, kad statusiniai simboliniai

veiksmai išplėsti lygiavos principu: į gaubtųjų papročius įtraukiamas ir jaunikis, kuriam dedamas vyriškumo simbolis – kepurė, į piršlio korimą – svočios išvežimas ar jos vogimas. Kaip rodo atliktas tyrimas, minėti simboliniai veiksmai įsitvirtina šiuolaikinėse vestuvėse sustiprindami tradicinius gaubtųjų simbolinius veiksmus. Autorė daro išvadą, kad „vestuvių apeigose lokaliniai arealai išryškėjo tik kai kuriuose epizoduose, todėl galima teigti, kad kultūrinio tapatumo savitumai vienodėja“ (p. 131 (2009)).

Trečiojo leidinio tome I. Šidiškienė į tapatumą pažvelgia kaip į prasmės konstravimo procesą Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos gyventojų socialiniame kultūriniame kontekste. Ji kelia klausimą, kokioms prasmėms (rekonstrukcinėms ar naujoms praktikoms) teikiama pirmenybė kitų prasmės šaltinių atžvilgiu (p. 137 (2012)). 2008–2009 m. atliktas tyrimas rodo, kad vestuvės Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje suvokiamos ne kaip uždara šeimos, o platesnė – giminės, bendruomenės – šventė. Svarbesne, reikšmingesne santuokos dalimi Žemaitijoje laikyta bažnytinė, o abi vienodai svarbios buvo pateikėjoms, kurių vestuvės vyko 9–10 dešimtmečiais. Mažojoje Lietuvoje daugiausia užfiksuota XX a. 9-ame dešimtmetyje pasisakiusių, kad svarbesnė – CM (p. 144 (2012)), tačiau vėliau bažnytinė santuoka vertinta labiau. Taigi XX a. pab. – XXI a. pr. deklaruojamas konfesinis tapatumas, pabrėžiantis pateikėjo tapatinimąsi su išpažįstamos religijos nuostatomis ir jos bendruomene.

Autorė nurodo lokalias Žemaitijos regiono apeigas, pavyzdžiui, paprotys iš anksto atsiklausti tėvų dėl vedybų išlieka tik Žemaitijoje. Taip pat šiame regione išliko tradicija vogti nuotaką, kai kur buvo paplitusi ir pamergių vogimo praktika, tačiau svočia vagiama tik tiriamos teritorijos pakraštyje, kuri ribojosi su Suvalkija, kur šis simbolinis veiksmas yra išlikusi tradicija (p. 161 (2012)). Kai kurie papročiai vie-

nodai būdingi abiem regionams, pavyzdžiui, vainikėlio deginimo ir saugojimo veiksmai, paprotys apdovanoti jaunųjų tėvus per vestuves paplitę tiek Žemaitijoje, tiek Mažojoje Lietuvoje.

Simbolinius vestuvių apeigų veiksmus autorė suskirstė į tris grupes: pastoviuosius, dinamiškus ir naujuosius. Prie naujų simbolių veiksmų autorė priskyrė fotografavimąsi, vykimą į gamtą, važiavimą per tiltus, namų židinio įteikimą jauniems. Tyrimas parodė, kad šios naujos praktikos įsitvirtina atskiruose arealuose ir pamažu tampa tradicija, plintančia po visą Lietuvą. Jų dinamiškumas atsiskleidžia grafikuose, vaizduojančiuose simbolių veiksmų dinamiką. Pavyzdžiui, piršlio korimas ir jaunikio „gaubtuvės“ plito iš Žemaitijos, svočios išvežimo ir kankinimo veiksmai – iš Suvalkijos. Jie plito po visą Lietuvą XX a. antroje pusėje. Taigi minėtas tyrimas patvirtina autorės anksčiau išsakytą teiginį, kad vestuvių apeigų vietos savitumai išryškėja tik kai kuriais epizodais, o kultūrinio tapatumo savitumai vienodėja visoje Lietuvoje.

Pirmasis leidinio tomas *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai* (2007) užbaigiamas Vidos Savoniakaitės studija „Bendra, bet sava: apie šiuolaikinius aukštaičius“ (p. 169–207 (2007)). Studijoje nagrinėjamos kasdieninio ir šventinio gyvenimo realijos, tradicijos ir inovacijos, vietiško bei globalumo perspektyvos. Autorė bando išsiaiškinti, kaip įvairūs žmonės konkrečioje teritorijoje suvokia savo tapatybę ir kultūrą, kokie aukštaitiškumo simboliai išlieka modernizacijos procesuose, kaip aplinka veikia ir konstruoja šiuolaikinį aukštaičių mentalitetą (p. 171 (2007)).

Darbas paremtas 2002–2006 m. autorės atliktais lauko tyrimais, kurių metu apklausti 157 pateikėjai iš įvairių Aukštaitijos vietų, taip pat naudotasi stebėjimo, struktūruoto ir nestruktūruoto interviu metodais, rinkta etnografinė medžiaga pagal klausimą „Lokali bendruomenės“.

Aukštaitiškos tapatybės, namų ūkio realijų, šiuolaikinių aukštaičių švenčių ir tradicijų, informacijos ir kultūrinio turizmo poveikio tyrimo rezultatai atsispindi autorės pateiktose 2 lentelėse ir 18 kartografinių žemėlapių. Vaizdinės priemonės – kartografiniai žemėlapiai ir lentelės – turi tam tikrų pranašumų, padeda skaitytojui geriau suvokti konkretaus regiono papročių ypatumus. Tačiau viename iš autorės sudarytų žemėlapių (11 B žemėlapis), pristatančių šio regiono religines šventes, pasigedau detalumo. Nors studijos tekste autorė mini įvairias Aukštaitijoje švenčiamas religines šventes, tačiau žemėlapyje konkrečių švenčių paplitimas neatspindėtas. (Tą patį galima pasakyti ir apie kitas autorės studijas, kuriose aptariamos kitų Lietuvos regionų religinės šventės.) Juk konkrečių religinių švenčių ir lokalių bažnyčios atlaidų paplitimas regione būtų padėjęs praplėsti Aukštaitijos gyventojų religinės bei kultūrinės tapatybės reikšmes.

Autorės atliktas tyrimas atskleidžia, kad Aukštaitijos regione „aukštaitiškumo“ daigai dar glaudžiai susiję su valstietiška kultūrine tradicija, tačiau „tradicinę kultūrą neišsvengiamai paliečia vadinamieji estetizacijos procesai: žmonės užmiršta senąsias tradicinės kultūros reikšmes. Iš svetur atnešamos kitos reikšmės, pasisavinami nauji elementai, kuriuos dažnai paveikia besikeičiančio gyvenimo kontekstai“ (p. 185 (2007)). Taigi nuolat perkuriami ir iš naujo interpretuojami aukštaitiški papročiai postmodernioje visuomenėje praranda savo senąjį simbolinį turinį, pasikeičia jų aktualumas; seniai išnykę iš kasdieninio gyvenimo, jie tampa istorijos dalimi.

Leidinio antrame tome *Lietuvos kultūra: Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai* (2009) V. Savoniakaitės studija „Šiuolaikiniai dzūkai ir suvalkiečiai“ tęsia regioninės tapatybės tyrimus platesniame socialiniame ir kultūriniame kontekste. Šios studijos tikslas – atskleisti šiuolaikinio dzūko ir suvalkiečio tapatybės aspektus. Autorė gilinasi į moty-

vus, kurie yra svarbūs žmonėms jų tapatybei apibūdinti, ją domina žmonių socialinė padėtis, kuri neretai formuoja skirtingą požiūrį į tapatybę; nuo jos priklauso ir žmonių kasdienybė, pomėgiai, laisvalaikio bei turizmo galimybės.

Šioje studijoje autorė daug dėmesio skiria savo tyrimo metodologijai aptarti. Studija paremta etnografiniais lauko tyrimais, atliktais 2006–2007 m. visuose Dzūkijos ir Suvalkijos rajonuose. Tyrimas buvo atliktas pagal autorės sudarytą klausimyną „Lokalių bendruomenės“, kuriame derinti uždari ir atviri klausimai. Struktūruotą interviu plačiai papildė laisvi pateikėjų pasakojimai, sudarė esminę tyrimo dalį. Taip pat tyrimo metu taikytas ir stebėjimo metodas, padėjęs autorei geriau pažinti pateikėjų gyvenamąją aplinką. Anot autorės, „šiam, kaip ir ankstesniame Aukštaitijos regiono tyrime, vadovautasi kriterijumi apklausti skirtingo išsilavinimo ir amžiaus žmones“ (p. 155 (2009)), norint geriau suvokti minėtų regionų gyventojų tapatybę. Tyrimo metu apklausti 73 pateikėjai (51 moteris ir 22 vyrai), gyvenantys 24 Dzūkijos bei 15 Suvalkijos vietoviu. Tyrimo medžiaga apibendrinta 16 kartografinių žemėlapių ir 15 diagramų.

Nors studijos pradžioje autorė nurodo, kad vienas šio darbo tikslų – atskleisti dzūko ir suvalkiečio charakterio bruožus, tačiau žemėlapyje, kuriame būtų apibūdintos minėtos ypatybės, nerasta. Būtų įdomu sužinoti, kaip dzūkai ir suvalkiečiai save apibūdina ir kaip jie vertina vieni kitus.

Trečiajame leidinio tome *Lietuvos kultūra: Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai* (2012) V. Savoniakaitės studija „Šiuolaikiniai žemaičiai ir lietuvinkai“ pratęsia regioninius tapatybės ir gyvensenos tyrimus. Regioninę tapatybę autorė atskleidžia per 3 aspektus: 1) nagrinėja „žmonių požiūrius, kuo jie save laiko ir kas juos išskiria iš kitų Lietuvos gyventojų“; 2) atskleidžia „gyvensenos ir kasdienybės ypatybes“;

3) analizuoja, „kaip suvokiama šiuolaikinė tradicija“ (p. 191 (2012)). Etnografiniuose tyrimuose vadovautasi tais pačiais metodologiniais principais kaip ir ankstesniuose – Aukštaitijos, Dzūkijos ir Suvalkijos – tyrimuose. Lauko tyrimai atlikti 60 vietovių, nutolusių viena nuo kitos panašiais atstumais, remtasi nestruktūruotu interviu, žmonių pasakojimais ir stebėjimais. Apklausti skirtingo amžiaus ir išsilavinimo, įvairių tautybių, skirtingo socialinio sluoksnio pateikėjai, galintys įvairiais aspektais pažvelgti į nagrinėjamus klausimus. Pasak mokslininkės, „siekiama atskleisti lokaliuose bendruomenėse vykstančių asimiliacijos ir integracijos procesų aspektus“ (p. 191 (2012)).

Autorės atliktas tyrimas parodė, kad Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje žmonės daugiausia savo tapatybę nusako tautybe, regionine tapatybe. Taip pat jiems svarbi ir gimtinės kategorija. Anot V. Savoniakaitės, Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos regionų gyventojai tradicijas sieja su šeimos gyvenimu, religinėmis ir kitomis šventėmis, gimtadieniais. Žemaitijoje gimtadienius dažniau švenčia jauni žmonės, giminių suvažiavimai čia nėra populiarūs, palyginti su kitais regionais. Nors Mažojoje Lietuvoje švenčiama mažiau gimtadienių, valstybinių švenčių, giminių suvažiavimų, tačiau čia ypač populiarūs Kapų diena, kitos minėtinos šventės – Motinos ir Tėvo dienos, Joninės ant Rambyno kalno, Žvejo diena, miesto šventės. „Tradicija, šeima,

gimtinė ir žemė dažniausiai yra neatsiejamos sąvokos“ (p. 211 (2012)). Tyrime konsultuojami šiuo metu vykstantys pokyčiai: saviti etninės kultūros reiškiniai, egzistavę uždaroje nedidelėje erdvėje, ilgainiui paveikiami globalizacijos žymių, todėl teritorija tampa ne svarbiausia.

Apibendrinant keturių autorių kolektyvines studijas, pateiktas trijuose papročių atlaso tomuose, reikėtų pasidžiaugti solidžiu Lietuvos etnologų darbu. Leidinys informatyvus ir estetiškai patrauklus, autorių tyrimus iliustruoja kokybiškos ir informatyvios žemėlapių, lentelių ir diagramų iliustracijos, žemėlapiai ir santraukos anglų kalba supažindina su tyrimo medžiaga ne tik lietuvių, bet ir užsienio mokslininkus. Kita vertus, struktūros požiūriu galima suabejoti dėl darbo loginio vientisumo. Manoma, kad laidotuvių tema kartu su gimtųjų, vestuvių ir iniciacijų papročiais būtų užbaigusi žmogaus gyvenimo ciklą ir suteikusi leidiniui logišką vientisumą. Taip pat tyrinėjamo laikotarpio etnografinės nuotraukos, surinktos ekspedicijose, būtų praturtinusios ir suteikusios studijoms dar didesnę mokslinę bei vizualinę vertę.

Nepaisant minėtų pastabų, ši darba vertinu kaip svarbų indėlį į Lietuvos etnologijos mokslo istoriografiją. Mokslo studijos reikšmingos ir taikomojo aspektu, nes jomis remsis vėlesnės kartos, norėdamos pažinti, tęsti ir atkurti praėjusių kartų papročius, patirtį ir išmintį.

Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė

Vytauto Didžiojo universitetas